

Η θεσμοθέτηση της ψυχιατρικής: καινοτομίες, αντιφάσεις, αδιέξοδα. Η επικαιρότητα μιας αλλοτινής ιστορίας

Φ. Τσαλίκογλου¹

Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Η εισήγησή μου επικεντρώνεται στο παρελθόν. Αναφέρεται στις προϋποθέσεις εκείνες που οδήγησαν στη θεσμοθέτηση της ψυχιατρικής επιστήμης και των ψυχιατρικών ιδρυμάτων. Θα επιχειρήσω, με πλαίσιο αναφοράς την παραγωγή της πρώτης επιστημονικής ψυχιατρικής γνώσης, να θέσω ορισμένα ερωτήματα, που δεν αφορούν μόνο το παρελθόν, αλλά αναδεικνύουν ως ένα βαθμό και την επικαιρότητα, που το παρελθόν αυτό, εμπεριέχει.

Στο ζεύγμα ψυχολογία-ψυχιατρική, η έννοια της ψυχικής ασθένειας αποτελεί ένα κοινό τόπο συνάντησης. Αν η τρέλλα ήταν από τα βάθη των αιώνων παρούσα σε κάθε κοινωνία, η ύπαρξη της ψυχικής ασθένειας και η διαχείρισή της ως κοινωνικού θεσμού, αποτελούν ένα σχετικά πρόσφατο γεγονός, ηλικίας 200 περίπου ετών. Στην πορεία της διαχρονικής ενασχόλησης του ανθρώπου με το φαινόμενο «τρέλλα», πορεία σηματοδευμένη από αλεπάλληλες κατασκευές και ανατροπές μύθων και δοξασιών, η ψυχιατρική δεν συνιστά παρά μόνον ένα ιστορικό επεισόδιο.

Σε κάποια δεδομένη — καθόλου βέβαια «τυχαία» στιγμή — αναδύεται στον επιστημονικό, αλλά και στον κοινωνικό ορίζοντα, η έννοια της ψυχικής ασθένειας. Θα αναφερθώ στις προϋπο-

θέσεις εκείνες, που οδήγησαν στο γεγονός αυτό, γεγονός που συμπίπτει με τη γέννηση της ψυχιατρικής, την απομάκρυνσή της από μεταφυσικές καταβολές, και την προσχώρησή της σε ένα θετικιστικό παράδειγμα, καθώς και την εγκαθίδρυση του ασύλου ως μοναδικού χώρου διαχείρισης της ψυχικής ασθένειας.

Η επισήμανση των αντιφάσεων, των καινοτομιών, των αδιεξόδων αλλά κυρίως των παραδοξολογιών, που συνδέονται με μια τέτοια γέννηση, παρουσιάζει πιστεύω κάποιο ενδιαφέρον για την ημερίδα αυτή. Είναι ένα έναυσμα για τη διατύπωση ορισμένων βασικών ερωτημάτων για τη σημερινή κατάσταση. Για το πώς δηλαδή η παραγωγή μιας συγκεκριμένης ψυχο-ιατρικής και ψυχολογικής γνώσης τον 18ο αιώνα, κληροδότησε στο χώρο της ψυχικής ασθένειας, ιδιαιτερότητες που ακόμη και σήμερα τον διαμορφώνουν. Ειδικότερα, για τα δεδομένα της Ελληνικής πραγματικότητας, το θεμελιακό ερώτημα που θα προκύψει από μια τέτοια ιστορική αναδρομή είναι με ποιο τρόπο η γνώση αυτή κατάφερε ή δεν κατάφερε να αφομοιωθεί, σε ποιο βαθμό η γνώση αυτή διαστρεβλώθηκε, εισαγόμενη, είτε ως απόλυτη αλήθεια, είτε ως ξένο σώμα μέσα σε αγνοημένες τοπι-

¹ Αναπλ. καθηγήτρια ψυχολογίας

κές συνθήκες.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η ψυχιατρική, με τη μοντέρνα έννοια του όρου, ως κοινωνική δηλαδή πρακτική και επιστήμη, με δικό της αυτοτελές και αυστηρά περιχαραωμένο αντικείμενο μελέτης, εγκαθιδρύεται στα τέλη του 18ου αιώνα. Η φιλοσοφία του διαφωτισμού και η γαλλική επανάσταση διαδραμάτισαν, όπως είναι γνωστό, ένα καθοριστικό ρόλο στη γέννηση της ψυχιατρικής. Δύο ξεχωριστές, αλλά στενά συνυφασμένες μεταξύ τους τομές, θα υλοποιήσουν το γεγονός της γέννησης αυτής.

— Μια τομή στο γνωστικό επίπεδο (επιστημολογική τομή). Ένα ιδιαίτερο πεδίο γνώσης μέσα στην ιατρική αυτονομείται. Επεξεργάζονται κριτήρια ταξινόμησης και διάκρισης διαφόρων κατηγοριών αποκλινόντων ατόμων, που μέχρι εκείνη τη στιγμή παρέμεναν αδιαφοροποιήτες.

— Μια τομή στο θεσμικό επίπεδο. Παλαιά ιδρύματα εγκάθειρξης τρελλών και ανεπιθύμητων κοινωνικά ατόμων μετατρέπονται σε ασυλιακές θεραπευτικές δομές. Για πρώτη φορά τώρα αποδίδεται στον τρελλό η θέση του αρρώστου. Η διαφοροποίησή του από το συνοθύλευμα των ανεπιθυμητών σημαίνει και την αναγνώριση της ιδιαιτερότητάς του, παρότι ο ιατρικός κώδικας δεν είναι ακόμη αρκετά επεξεργασμένος ώστε να τροφοδοτήσει και με ένα επιστημονικό υπόβαθρο τη διαφοροποίηση αυτή.

Παράλληλα, το άσυλο γίνεται, για πρώτη φορά τώρα, εργαλείο θεραπείας. Αποκαλυπτική του κλίματος αισιοδοξίας που διαπνέει την κυρίαρχη θεώρηση του άσylum είναι η φράση του Esquirol: «Στα χέρια ενός ικανού γιατρού, το άσυλο συνιστά τον πιο ισχυρό θεραπευτικό παράγοντα ενάντια στην ψυχική διαταραχή». Διαγράφονται εδώ οι στενοί δεσμοί που συνενώνουν τον

ψυχίατρο με τον ασυλιακό θεσμό. Χαρακτηριστικό είναι ότι στις Αγγλοσαξωνικές χώρες, κατά τη διάρκεια της Βικτωριανής περιόδου, ο ψυχίατρος ονομάζεται «ιατρικός επισκέπτης στα άσυλα για παράφρονες». Η αδεξιότητα του όρου αντανακλά την έκταση της συνάρτησης της επαγγελματικής του ταυτότητας με το θεσμικό καθεστώς. Διαπιστώνεται εδώ ένα πρώτο παράδοξο, που σημαδεύει τη γέννηση της ψυχιατρικής: Η απομόνωση και ο εγκλεισμός προβάλλουν όχι σαν στοιχεία καταστολής και τιμωρίας, αλλά σαν στοιχεία θεραπείας.

Ο Pinel (1801) και η θεωρία του για την ψυχική νόσο θα βρεθούν στο επίκεντρο της νέας αυτής τάξης των πραγμάτων, προσδιορίζοντας καταλυτικά το ιδιαίτερο στίγμα της εποχής αυτής. Η περίφημη θεωρία της «ηθικής θεραπείας» (*traitement moral*) έρχεται να αναταράξει τις μέχρι τότε βαθειά ριζωμένες πεποιθήσεις περί παραφροσύνης. Πρόκειται για μια «αμιγή» ψυχοκοινωνική παρέμβαση, που σαφώς απομακρύνεται από το ιατρικό μοντέλο. Η σημασία ενός τέτοιου γεγονότος σε καμμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να υποβαθμισθεί. Αξίζει να τονισθεί το γεγονός ότι η πρώτη θεωρία της επίσημης ψυχιατρικής, εκείνη που έχει αναπόσπαστα συνδεθεί με την ίδια τη γέννηση της ψυχιατρικής, έχει να κάνει πολύ περισσότερο με την ψυχολογία παρά με την ιατρική. Πρόκειται για μια καθαρά ψυχολογική θεωρία όπου το ιατρικό βλέμμα είναι απών. Σε ένα μεγάλο βαθμό, ίσως, η μεταγενέστερη «περιφρόνηση» που δέχθηκε η πρώτη αυτή θεωρία για την ψυχική νόσο, συνδέεται με τη δική της «περιφρόνηση» σε κάθε απόπειρα ιατρικοποίησης του ψυχισμού.

Το ερώτημα όμως που γεννιέται είναι γιατί άραγε η ιστορική πλέον κίνηση του Pinel, της απελευθέρωσης των

τρελλών από τις αλυσίδες τους, περιβάλλεται με έναν τέτοιο μυθολογικό μανδύα έτσι ώστε δύο αιώνες μετά να διαιωνίζονται ακατάπαυστα οι απορίες, τα σκοτεινά σημεία, και οι αντιφάσεις; Είναι ενδιαφέρον νομίζω να δούμε πόσο η απελευθερωτική αυτή κίνηση αποτέλεσε έναυσμα για δύο εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους αναγνώσεις. Η αναφορά σε αυτές είναι νομίζω αποκαλυπτική για την μέχρι και σήμερα παραγωγή λόγων και θεωριών περί ψυχικής ασθένειας και όχι μόνον.

Έτσι, σύμφωνα με μια πρώτη ανάγνωση που φυσικά εναρμονίζεται απόλυτα με εκείνην της παραδοσιακής ψυχιατρικής, η γέννηση της ψυχιατρικής συνδέεται με μια εξιδανικευτική πράξη απελευθέρωσης. Η πράξη αυτή συνοψίζει τις θεαματικές προόδους της εποχής στον τομέα της ψυχικής ασθένειας. Μια μονοσήμαντη όμως επικέντρωση σε μια τέτοια ανάγνωση θα ήταν παραπλανητική. Θα συγκάλυπτε το διαλεκτικό χαρακτήρα, που κατά ένα παράδοξο, θά έλεγε κανείς, τρόπο, συνοδεύει κάθε πρόοδο της γνώσης, προβάλλοντας την αντίστροφη όψη των πραγμάτων. Έτσι, η ανάπτυξη του ορθού λόγου την εποχή αυτή σημειώνει σίγουρα στο θέμα που μας ενδιαφέρει μια αναμφισβήτητη πρόοδο. Αποδυναμώνει την ισχύ ενός μεταφυσικού πρότυπου της τρέλλας ακυρώνοντας ταυτόχρονα τον θεραπευτικό ρόλο της τιμωρίας και της καταστολής. Όμως, παράλληλα, αυτός ο ίδιος απελευθερωτικός ορθός λόγος επιτρέπει τώρα να ορθώνονται, συμπαγή οχυρά ανάμεσα στον γνωστικό και τον παράλογο. Είναι αυτός ο ίδιος ο ορθός λόγος που διαρρηγνύει οποιαδήποτε διαλεκτική σχέση υπάρχει μεταξύ του λογικού ανθρώπου και του τρελλού αρρώστου. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, που στοιχειοθετούν μια «άλλη», δεύτερη ανάγνωση της ιστορίας, θα μπορούσε να

υποστηριχθεί ότι η ψυχιατρική δεν γεννήθηκε μόνον ως αποτέλεσμα μιας απελευθερωτικής πράξης, αλλά και ως αποτέλεσμα μιας νέας τάξης πραγμάτων όπου κυριαρχούν σαφή και ανυπέρβλητα όρια ανάμεσα στην τρέλλα και τη λογική.

Η δεύτερη αυτή ανάγνωση της ιστορίας είναι στενά συνυφασμένη με τον Foucault (1964). Είναι γνωστό ότι, μέσα στα πλαίσια της φουκαλδιανής οπτικής, η εμφάνιση των ασύλων σημειώνει όχι μια πράξη απελευθέρωσης, αλλά την υποδούλωση σε μια ανδιάκοπη, κοινωνική και ηθική εποπτεία. Είναι ακόμη γνωστό ότι, μέσα στα πλαίσια της οπτικής αυτής, η απελευθέρωση των τρελλών από τις αλυσίδες τους στην πραγματικότητα οδηγεί σε μια πιό ύπουλη και βαθειά εξουδετέρωση του άλλου. Το κλινικό διαπεραστικό μάτι του ψυχιάτρου έχει δυνατότητες ανεξάντλητης βίας, στο βαθμό που ισοδυναμεί με την ακύρωση της υποκειμενικότητας του άλλου και τον εξαναγκασμό του σε μια ατέρμονη σιωπή.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται σαφές, ότι δύο διαμετρικά αντίθετες αναγνώσεις μιας ίδιας ιστορίας, επιχειρούν να μονοπωλήσουν την αλήθεια των πραγμάτων, οδηγώντας σε μανιχαϊστικές στάσεις οι οποίες έτσι και αλλιώς, ποτέ δεν είναι ωφέλιμες. Αν αναφέρομαι όμως σε αυτή τη διαμάχη δεν είναι για να διευκρινισθεί η αληθινή ή η ψευδής οπτική των πραγμάτων, όσο για να επισημάνω μια διαπίστωση θεμελιακής σημασίας, που απορρέει από την παραπάνω σύγκρουση. Το φαινόμενο της παραφροσύνης αποτελεί ένα τυπικό παράδειγμα, που μπορεί να περιγραφεί με δύο τόσο διαφορετικούς σε καταγωγή και προορισμό λόγους: το λόγο της κοινωνίας και το λόγο της επιστήμης. Η διαπλοκή, η εναρμόνιση, ή αντίθετα η αντιπαράθεση αυτών των λόγων για την τρέλλα ο-

ρίζουν το ιδιαίτερο στίγμα της ψυχικής υγείας και της ψυχικής νόσου σε κάθε ιστορική περίοδο.

Το ερώτημα βέβαια που γεννιέται εδώ είναι εάν και κατά πόσο ο κοινωνικός λόγος έχει θεσμοποιήσει τον επιστημονικό, όπως υποστηρίζουν οι θέσεις του Foucault, ή εάν αληθεύει η αντίθετη ακριβώς άποψη. Ένα τέτοιο ερώτημα όμως στην ουσία δεν θέτει τίποτε άλλο από ένα ψευδο-πρόβλημα, ένα ψευδο-δίλημμα ιστορικής προτεραιότητας. Κι εδώ θα μπορούσε ίσως, ως ένα βαθμό, να ενοχοποιηθεί το έργο του Foucault, που παρά την αδιαμφισβήτητη σημασία του, καλλιέργησε μια σχηματικότητα, οδηγώντας συχνά σε μονοσήμαντες τοποθετήσεις. Πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα, όπως εκείνα των Swain, Gauchet, Quetelet, Mogeil και άλλων, σχετικοποιούν την απολυτότητα της φουκαλδιανής οπτικής. Ως προς τη θεσμοποίηση του επιστημονικού λόγου από τον κοινωνικό, γίνεται φανερό-και έχει σημασία να επισημανθεί εδώ- ότι η ψυχιατρική δεν ξεπήδησε εκ του μηδενός, σαν συνέπεια μιας κοινωνικής «παραγγελιάς» στο γύρισμα του 18ου προς 19ο αιώνα. Κάτι σημαντικό που όμως υποβαθμίζεται, είναι η παραδοχή ότι το γνωστικό πλέγμα της εποχής περιέκλειε και την επιστημονική προβληματική γύρω από την παραφροσύνη.

Ένα σημαντικό, υποτιμημένο όμως από τον Foucault γνωστικό πλέγμα, συγκροτεί το έργο του Pinel. Η φουκαλδιανή οπτική εξοβελίζει τη σημασία του γνωστικού αυτού πλέγματος, υποστηρίζοντας ότι ο κοινωνικός λόγος είναι εκείνος που αποκλειστικά και μόνον θεσμοποιεί τον επιστημονικό. Η επισήμανση ωστόσο της σημασίας του γνωστικού έργου του Pinel είναι νομίζω απαραίτητη προκειμένου να αποτραπεί μια σχηματική και μυθοπλαστική τελικά προσέγγιση του εξεταζόμε-

νου θέματος. Η αναφορά, που θα επιχειρήσω στη συνέχεια της εισήγησής μου να κάνω, στη θεωρητική καινοτομία του έργου του ιδρυτή της ψυχιατρικής έχει σαν σκοπό να δείξει ότι και στο χώρο της ψυχικής νόσου ο κοινωνικός λόγος δεν θεσμοποιεί τον επιστημονικό αλλά παράλληλα θεσμοποιείται και ο ίδιος από αυτόν.

Στην πρόσφατη αναγνώριση της θεωρητικής σημασίας του έργου του Pinel συνέβαλε ουσιαστικά η Swain (1977). Οι μελέτες της επισημαίνουν την καινούργια προβληματική για τη φύση της ψυχικής νόσου που αναδύεται μέσα από το έργο της «ιατροφιλοσοφικό σύγγραμμα πάνω στην ψυχική αλλοτρίωση ή τη μανία». Στο έργο αυτό, που χρονικά συμπίπτει με το χάραμα του 19ου αιώνα, η ψυχική αλλοτρίωση (*aliénation*) δεν συνυφάνεται με την κατάρρευση ή το σταδιακό εκφυλισμό του οργανισμού. Αποτελεί ένα επεισόδιο στη ζωή του ατόμου, από το οποίο το ίδιο το άτομο έχει τη δυνατότητα να ξεφύγει. Η ψυχική αρρώστεια δεν αφαιρεί από το άτομο τη δυνατότητα να πάρει μια απόσταση από τη φρενοβλάβειά του, απόσταση πάνω στην οποία θα δομηθεί και η θεραπευτική παρέμβαση, οδηγώντας στην απόλειψη των συμπτωμάτων.

Μια τέτοια προσέγγιση όμως προσφέρει μια εντελώς καινούργια δυνατότητα κατανόησης του πεδίου της παραφροσύνης. Είναι πράγματι η πρώτη φορά που στο πεδίο αυτό εμφανίζεται η έννοια του ατόμου ως υποκειμένου. Η τρέλλα, όσο και αν αφορά το σύνολο της προσωπικότητας, δεν εξουδετερώνει ποτέ τις υποκειμενικές λειτουργίες του ατόμου. Η ρήξη με τις θεωρήσεις του παρελθόντος είναι εδώ σαφής. Μέχρι την εποχή αυτή, ο παράφρων δεν ήταν παρά ένα άτομο απόλυτα παραδομένο στην παραφροσύνη του, ένα άτομο του οποίου οι πράξεις και οι ε-

νέργειές του εστερούντο οποιουδήποτε νοήματος στο βαθμό που εκλαμβάνονταν ως απλές εξωτερικεύσεις της διαταραχής του. Η αλλαγή είναι πράγματι εντυπωσιακή αν αναλογισθεί κανείς ότι, για πρώτη φορά τώρα, τα συμπτώματα της ψυχικής διαταραχής αποκτούν νόημα: Εκφράζουν μια ιδιαίτερη σχέση, σηματοδοτούν μια δέσμευση (engagement) του υποκειμένου με τη διαταραχή του. Οι έννοιες της εσωτερικής σύγκρουσης και της άμυνας του υποκειμένου, προαναγγέλουν κατά κάποιο τρόπο τη φροϋδική προβληματική που θα ακολουθήσει έναν αιώνα μετά.

Η ρήξη με το παρελθόν είναι πράγματι εντυπωσιακή. Η θεώρηση του Pinel καταρρίπτει εντελώς το δεσπόζον δόγμα μιας κυριαρχικής τρέλλας, μιας τρέλλας δηλαδή που σημαίνει την ολική κατάρρευση του ψυχισμού. Εκείνο που έχει σημασία όμως να τονισθεί εδώ είναι ότι η ψυχιατρική στο ξεκίνημά της απομακρύνεται ουσιαστικά από την αντικειμενοποίηση του αρρώστου. Ανακαλύπτει ότι οι παραγνωρισμένοι τρελλοί δεν είναι ερμητικά εγκλωβισμένοι στο κελλί της παραφροσύνης, αλλά είναι άτομα με τα οποία μπορούμε να αναπτύξουμε μια σχέση πάνω στην οποία θεμελιώνεται και αυτή τούτη η δυνατότητα εξόδου από τη διαταραχή.

Ωστόσο, παρά την αδιαμφισβήτητη αξία τους, οι παραπάνω επισημάνσεις δεν είναι ικανές να οδηγήσουν σε μια σχετική, έστω και αποσπασματική, επίλυση του προβλήματος της παραφροσύνης. Το θεραπευτικό εγχείρημα δεν θα είναι φυσικά σε καμμία περίπτωση εύκολα πραγματοποιήσιμο. Η ηθική θεραπεία δεν παύει να είναι γεμάτη αντιφάσεις και δυσκολίες στην εφαρμογή της. Εύκολα εκφυλίζεται σε μια ομαλοποιητική διεργασία, που παροτρύνει τον Castel (1976) να μιλά για μια «παιδαγωγική αναλογία». Η ανασύστα-

ση της προσωπικότητας του ασθενούς στηρίζεται σε μια παιδαγωγική στάση γεμάτη ανισότητες ανάμεσα στο γιάρτσο-παιδαγωγό-ενήλικα και στον άρρωστο-μαθητή-παιδί. Εξάλλου, οι καλές προθέσεις της ηθικής θεραπείας δεν θα μπορέσουν να εξουδετερώσουν την εγγενή παθολογία του ασύλου. Γνωρίζουμε πόσο εύκολα το ασυλιακό πλαίσιο ακυρώνει οποιαδήποτε γνήσια θεραπευτική προοπτική. Από τότε, και μέχρι σήμερα, η θεσμοθέτηση της ψυχιατρικής καθώς και τα ψυχιατρικά ιδρύματα θα συνεχίζουν να υπακούουν στη δική τους ιδιαιτερότητα, που συσχετίζεται με τη διατήρηση μιας λεπτής ισορροπίας ανάμεσα στη θεραπεία και στην κοινωνική ομαλοποίηση. Η κοινωνία θα επιζητήσει, και θα εξακολουθεί να επιζητεί μέχρι σήμερα, τη βοήθεια των ψυχιάτρων, όχι για να κατανοήσουν, αλλά για να ελέγξουν την ψυχική νόσο.

Η συνέχεια της ιστορίας έδειξε πόσο απειλητικό είναι ένα τέτοιο μήνυμα και πόσο δύσκολο τελικά είναι να ευδοκιμήσει. Αρκεί να αναφερθούμε εδώ στην παραφθορά και την ουσιαστική υποτίμηση του μηνύματος αυτού, στη συνέχεια της ιστορικής εξέλιξης, στο 19ο αιώνα, όταν κυριαρχούσε το δόγμα της οργανογένεσης της ψυχικής ασθένειας. Όταν οι ψυχίατροι, στη διάρκεια μιας χρυσής εποχής της φρενολογίας, θα αναζητήσουν επίμονα την ύστατη εξήγηση των ψυχικών διαταραχών σε βιολογικές αιτίες όπως, για παράδειγμα στις βλάβες ή στις αλλοιώσεις του εγκεφάλου. Τότε που το ιδεώδες της γνώσης θα αποβλέπει στο να απομονωθούν σε κάθε ψυχική διαταραχή ένα κληρονομικό στίγμα ή η ιδιαιτερότητα της ιδιοσυγκρασίας. Ένα συμπαγές πέπλο σιωπής, που μόνο με την ψυχανάλυση θα αρχίσει να διαρηγνύεται, θα περιβάλει την παρουσία του ψυχικά ασθενούς.

Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να διερωτηθεί αν το θεωρητικό έργο του Pinel και η ίδια η αρχή της ψυχιατρικής δεν διαστρεβλώθηκαν, δεν συρρικνώθηκαν σημασιολογικά επειδή ακριβώς ήσαν ασύμβατα με την ιδεολογική εξέλιξη της ψυχιατρικής σκέψης. Στην περίπτωση όμως αυτή συμμετέχουν ενεργά όχι μόνον η παραδοσιακή, αγιογραφική ψυχιατρική οπτική, αλλά και η απομυθοποιητική, κοινωνιοκεντρική οπτική του Foucault. Πράγμα που νομίζω αναδεικνύει ένα ενδιαφέρον συμπέρασμα. Αν είναι αλήθεια ότι η επιστήμη, όπως άλλωστε και η υπόθεση της ζωής, προχωρούν μέσα από το στήσιμο των μύθων και την κατάργηση στη συνέχεια των μύθων αυτών, ορισμένες φορές ενδέχεται και αυτή τούτη η κατάργηση των μύθων να αποτελεί έναν άλλον μύθο.

Ένα τέτοιο συμπέρασμα, έχω τη γνώση ότι, αφορά με έναν ιδιαίτερο τρόπο τα πράγματα στην ελληνική πραγματικότητα. Θα μπορούσαμε εδώ να αναφερθούμε ενδεικτικά στη γνωστή απάθεια της ελληνικής δημόσιας ψυχιατρικής, εναρμονισμένης με τη γενικότερη αδράνεια της ελληνικής δημόσιας ζωής, που διακόπτεται μόνον από ορισμένες εξάρσεις ακτιβισμού οι οποίες βεβαίως, δεν οδηγούν πουθενά. Είναι γνωστή επίσης η ευκολία με την οποία εισάγονται και ανάγονται σε απόλυτες αλήθειες οι απόηχοι ξένων θεωριών και ρευμάτων, καθώς και η εξίσου μεγάλη ευκολία με την οποία, αβασάνιστα, οι αλήθειες αυτές ανατρέπονται. Είναι γνωστή ακόμη η έλλειψη στα ψυχιατρικά ζητήματα κατάλληλων θεωρητικών υποδομών και η χαοτική απόσταση που συχνά χωρίζει τις εύκολες ιδεολογικές διακηρύξεις από την πρακτική τους εφαρμογή.

Το ερώτημα όμως, που προβάλλει, είναι γιατί διαστρεβλώθηκε αυτή η αρχή της ψυχιατρικής; Γιατί σε μια τόσο

επαναστατική για την εποχή της θεωρία δεν δόθηκε η δέουσα διάσταση, γιατί από το έργο του Pinel το μόνο που διασώθηκε είναι μια φιλανθρωπική κίνηση; Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι έχουμε να κάνουμε εδώ με ένα κατασκευάσμα, ένα άλλοθι της κλασσικής ψυχιατρικής, που λειτουργεί εξωραϊστικά. Δίδοντας, δηλαδή έμφαση στη φιλανθρωπική διάσταση, συνδέοντας με άλλα λόγια την απαρχή της ιστορίας της ψυχιατρικής με μια πράξη απελευθέρωσης, συγκαλύπτεται η βία που ελλοχεύει μέσα στους κόλπους της ψυχιατρικής πρακτικής και του ασύλου, και για την οποία τόσο αιχμηρά έχει μιλήσει ο Foucault.

Όμως μια τέτοια απάντηση δεν μοιάζει να εξαντλεί το ερώτημα. Υπάρχει κάτι ακόμη που θα άξιζε νομίζω να μνημονευθεί. Πρόκειται για ένα παράδοξο τόπο κοινής συνάντησης, που διαμορφώνεται ανάμεσα στους αγιογράφους του Pinel και του Foucault. Η σημασία του θεωρητικού έργου του Pinel συρρικνώθηκε, τόσο από τους αγιογράφους της κλασσικής ψυχιατρικής, όσο και από το δημόσιο κατήγορό του, τον Foucault. Και οι δύο επικεντρώθηκαν στην φιλανθρωπική διάσταση του έργου του, οι μεν για να την εξάρουν, ο δε για να την απογυμνώσει από το ιδεολογικό της περίβλημα και να αποκαλύψει την ελλοχεύουσα σε αυτό καταστολή.

Υπάρχει δηλαδή εδώ μια παράδοξη σύμπτωση δύο διαμετρικά αντίθετων οπτικών. Η παραδοσιακή ψυχιατρική, αγιογραφική ματιά ταυτίζεται με την κριτική, κοινωνιομετρική ματιά, με αποτέλεσμα να συρρικνώνουν και οι δυο τη σημασία της γνωστικής διάστασης του έργου του Pinel, που συνοδεύει την απαρχή της ψυχιατρικής.

Το έργο αυτό, παρά την απλουστευτική του αφέλεια, παρά τις όποιες μεθοδολογικές αδυναμίες και αντιφά-

σεις, μεταφέρει ένα σημαντικό μήνυμα: Ο άνθρωπος, ακόμη και αν είναι τρελός, ακόμη και αν απειλείται από το ενδεχόμενο μιας οδυνηρής αυτοκαταστροφής, παραμένει το υποκείμενο της διαταραχής του, ο συγγραφέας της μοίρας και του εαυτού του. Ακόμη και ως ψυχικά ασθενής έχει τη δυνατότητα να παρέμβει στη νόσο του, να αποστασιοποιηθεί από αυτήν, να την κρίνει, βρισκόμαστε λοιπόν μακριά, πολύ μακριά από κάθε φαταλισμό, κάθε ιδέα ετερονομίας και αντικειμενοποίησης. Φθάνοντας στο τέλος μιας τέτοιας εισήγησης, αποκλειστικά στραμένης στο παρελθόν και την ιστορία, εκείνο που θα είχε νόημα να αναρωτηθεί κανείς είναι σε ποιο βαθμό τα ερωτήματα, που συνδέονται με τη γέννηση του ασύλου

και της ψυχιατρικής, αποκτούν επικαιρότητα σήμερα. Σε ποιο βαθμό σήμερα, παρά τις θεαματικές θεωρητικές και πρακτικές εξελίξεις, έχουν απαντηθεί ερωτήματα που συνδέονται με την πρώτη παραγωγή ψυχιατρικής, ψυχολογικής γνώσης, ερωτήματα που έχουν να κάνουν με τις λεπτές ισορροπίες μεταξύ θεραπείας και κοινωνικής ομαλοποίησης; Λεπτές ισορροπίες, που καθιστούν ίσως ακόμη περιπλοκή και συχνά ανέφικτη τη δυνατότητα να ακούγεται να αφουγκράζεται, και να γίνεται κατανοητός ο ψυχικός πόνος του άλλου, δίχως να αλλοιώνεται, δίχως να θυσιάζεται στο βωμό τεχνοκρατικών ή ψευδο-ουμανιστικών «θεραπευτικών» παρεμβάσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Castel R. *L'ordre psychiatrique: L'âge d'or de l'aliénisme*. Paris, Minuit, 1976.

Foucault M. *Histoire de la folie a l'âge classique*. Paris, Plon, 1964. Ελλ. Μετ. Φρ. Αμπατζόγλου, Ηριδανός.

Pinel P. *Traité medico-philosophique sur l'aliénation mentale*. Paris, 1801.

Swain G. *Le sujet de la folie. Naissance de la psychiatrie*. Toulouse, Privat, 1977.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αμπατζόγλου Γ. *Ψυχιατρική και Ιατρική*. Οδυσσεάς-Τρίαψις Λόγος 2, 1991, Αθήνα.

Αμπατζόγλου Γ. Το νομικό πλαίσιο της ψυχιατρικής πράξης στη Γαλλία και την Ελλάδα, ιστορική αναδρομή, προβλήματα, αντιφάσεις. Στο Π. Σακελλαρόπουλος (Επ.) *Επικινδυνότητα και κοινωνική ψυχιατρική*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1991.

Gauchet M. et Swain G. *La pratique de l'esprit humain. L'institution asilaire et la révolution démocratique*. Paris, Gallimard, 1980.

Καράβατος Θ. Η γέννηση της ψυχιατρικής και του ασύλου. *Ο Πολίτης*, Αθήνα, 1978, σσ. 52-55.

Morel P. et Quétel C. *Les medecines de la folie*. Hachette, Paris 1985.

Πλουμπίδης Δ. *Ιστορία της ψυχιατρικής στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα, 1989.

Τζαβάρας Θ. *Επιστολή περί παραφρόνων προς χρήσιν των εχεφρόνων*. Σύγχρονα Θέματα, 1983, σ. 77.

Τσαλίκोगλου Φ. *Η τρέλλα και τα άσυλα στη*

γαλλική επανάσταση. Γαλλική Επανάσταση και Σύγχρονη Κριτική Σκέψη. Αθήνα, Κέντρο Μαρξιστικών Σπουδών, 1989.

Τσαλίκोगλου Φ. *Γαλλική επανάσταση και ψυχική ασθένεια. Μυθοποιητικά και απομυθοποιητικά τεχνάσματα της ιστορίας. Θεωρία και Κοινωνία*, 1990, 2, 53-73.